

ΣΧΟΛΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΝΗΣ ΑΝΩ ΙΛΙΣΙΩΝ

Γ' ΗΜΕΡΙΔΑ ΨΑΛΤΙΚΗΣ

«Θέματα Θεωρίας της Ψαλτικής»

«Οι Μέσοι Ήχοι»

Κωνσταντίνος Μπραζιτικός

Σάββατο 23 Μαΐου 2015

Στα πλαίσια της σημερινής ημερίδας με περιεχόμενο ποικίλα θέματα της Θεωρίας της Ψαλτικής, το θεωρητικό θέμα με το οποίο θα ασχοληθούμε στην παρούσα παρουσίαση περιλαμβάνει τους Μέσους Ήχους.

Ας ξεκινήσουμε με τους απαραίτητους ορισμούς. Τι είναι οι μέσοι ήχοι; Πότε ένας ήχος καλείται μέσος, γιατί ονομάζεται έτσι και ποια είναι η σχέση του με άλλους ήχους;

Σύμφωνα με τον κανόνα παραγωγής των ήχων αφού έχουμε καθορίσει τη βάση καθενός από τους κυρίους ήχους και τη βάση του αντίστοιχου πλάγιου, γνωρίζουμε ότι ανεβαίνοντας ή κατεβαίνοντας κατά συγκεκριμένο αριθμό φωνών, συναντάμε κάθε φορά και έναν διαφορετικό ήχο.

Συγκεκριμένα, στις 4 φωνές χαμηλότερα του κάθε κύριου ήχου συναντάμε τον πλάγιό του και, κατ' αντιστοιχία, ανεβαίνοντας 4 φωνές από τον πλάγιο βρίσκουμε τον κύριο ήχο.

Είναι πλέον λογικό, σύμφωνα και με το θεωρητικό του Χρυσάνθου όπως και πολλών άλλων θεωρητικών, να ονομάσουμε ως Μέσο Ήχο τον ήχο που βρίσκουμε ενδιάμεσα από τον κύριο και τον πλάγιό του, δηλαδή σε απόσταση 2 φωνών από τον κύριο.

Έτσι λοιπόν, ως παρακλάδι του κυρίου ήχου, είναι εμφανές ότι ο μέσος θα έχει πολλά κοινά στοιχεία και ακούσματα με τον ήχο από τον οποίο παρήχθη, αλλά και κάποιες διαφορές οι οποίες θα τον ξεχωρίζουν.

Αλλά ας δούμε λίγο αναλυτικότερα της αναφορές που έχουμε στους Μέσους Ήχους από τα Θεωρητικά που έχουμε στη διάθεσή μας από διαφορετικές χρονικές περιόδους.

Ξεκινώντας κατά ιστορική σειρά από τους Βυζαντινούς θεωρητικογράφους, ήδη από τον Γαβριήλ Ιερομόναχο και τον Μανουήλ Χρυσάφη, που έζησαν και οι δύο πριν τον 16^ο αιώνα, έχουμε αναφορές στους Μέσους Ήχους.

Στον Γαβριήλ βλέπουμε ότι είναι κοινό γνώρισμα των κυρίων ήχων και δημιουργούν τους λεγόμενους μέσους, που ονομάζονται έτσι για το λόγο που εξηγήσαμε πιο πάνω. Συνεχίζοντας κατ' ήχον, ο μέσος του α' ήχου είναι ο βαρύς, που βρίσκεται ανάμεσα στον πρώτο και τον πλάγιο του α'. Όμοια, μέσος του β' είναι ο πλ. δ' λόγω της τοποθέτησής του. Συνεχίζοντας με τον ίδιο τρόπο έχουμε ότι ο γ' ήχος έχει μέσο τον πλ. α' ανάμεσα στον τρίτο και τον βαρύ και, τέλος, ο δ' ήχος έχει ως μέσο τον πλ. β', ανάμεσα στον δ' και τον πλ. δ'.

Ο καθένας από αυτούς τους μέσους έχει τα δικά του γνωρίσματα από άποψης μέλους τα οποία τον ξεχωρίζουν και δηλώνουν εμφανώς ότι είναι ο μέσος του εκάστοτε ήχου. Για τον βαρύ, που είναι μέσος του α' ήχου, είναι άλλη η συμπεριφορά του μέλους του σε σχέση με τον α' ήχο, είναι άλλο το «μέλος της ιδέας του» όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Γαβριήλ.

Στον β' ήχο έχουμε ότι πάντα οι αποδόσεις του καταλήγουν στον πλ. του δ' που όπως αναφέραμε είναι ο μέσος του, αφού τον βρίσκουμε αν κατεβούμε 2 φωνές από τον β'.

Στον γ' ισχύουν πάλι όσα είπαμε μέχρι στιγμής, και μπορούμε να φέρουμε ως παράδειγμα το «Μητέρες ητεκνούντο».

Στον δ' τέλος, αφού εμφανιστούν τα χαρακτηριστικά του στην αρχή του μέλους, από ένα σημείο και μετά είναι ολοφάνερη η φύση του μέσου του, του πλαγίου β'. Αφιερώνεται, μάλιστα, το μεγαλύτερο μέρος του μέλους στον μέσο σε σχέση με τους άλλους και συγκεκριμένα μαθήματα είναι από την αρχή μέχρι το τέλος εξολοκλήρου, από την αρχή μέχρι το τέλος αφιερωμένα στον μέσο, πράγμα που δε συμβαίνει σε άλλους ήχους.

Κινούμενος σε παρόμοια κύματα, και ο Χρυσάφης αναφέρεται στους μέσους ήχους ως κάτι γνωστό και ονοματίζει τον μέσο του κάθε κυρίου, σαν τον Γαβριήλ, με τη μόνη διαφορά ότι ονομάζει μέσο του πλ. δ' τον λέγετο, το οποίο όμως δε θα έπρεπε να μας παραξενεύει αφού στην ουσία μιλάνε για το ίδιο πράγμα.

Προχωρώντας στους νεότερους, μεταβυζαντινούς θεωρητικούς βρίσκουμε στο Θεωρητικό του Χρυσάνθου «Περί Ήχων» να παραθέτει με παρόμοιο τρόπο την δημιουργία και την ονομασία των μέσων ήχων.

Συγκεκριμένα, παραθέτει πώς ο μέσος του α' ήχου είναι ο τρίτος, που βρίσκεται ανάμεσα στον πρώτο και τον πλάγιο του α', όπως είναι το λογικό και κατά το σημερινά δεδομένα για τις βάσεις των ήχων. Όμοια, μέσος του β' είναι ο πλ. β' και μέσος του γ' ήχου είναι ο α'. Τέλος, ο δ' ήχος έχει ως μέσο τον λέγετο.

Από νεότερους ακόμα θεωρητικούς οφείλουμε να αναφέρουμε τον Κωνσταντίνο Ψάχο, ο οποίος είναι μεν σύγχρονος χρονικά, αλλά ασχολήθηκε σε μεγάλο βαθμό με την Αρχαία ελληνική και Βυζαντινή μουσική. Άρα είναι σωστότερο να θεωρήσουμε ότι ανήκει και αυτός στους βυζαντινούς θεωρητικογράφους μιας και κύρια πηγή άντλησης του θεωρητικού του είναι ο Ιωάννης Πλουσιανός και ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός.

Ο Ψάχος αναφερόμενος στους ήχους που παράγονται από το σύστημα του τροχού, γράφει ότι οι μέσοι ήχοι βρίσκονται εν καταβάσει και παραθέτει τις παραγωγές των ήχων, συμφωνώντας με τον Χρυσάφη.

Αναφέρει επίσης ότι πολλές φορές οι ήχοι ξεκινούν από τον μέσο ή τον πλάγιο και καταλήγοντας μετατρέπονται είτε από κύριο σε μέσο ή και από μέσο σε κύριο, ή ακόμα και στον πλάγιο.

Στη συνέχεια, για να αποδείξει ότι οι ήχοι στην ουσία ταυτίζουν τα γνωρίσματά τους κάποιες φορές παραθέτει τα παραδείγματα του κοντακίου «Η παρθένος σήμερα» που είναι σε ήχο γ', αλλά ξεκινάει από τον μέσο του, πλ. α' και καταλήγει στην τριφωνία πλ δ' και το «Επεφάνης σήμερα» που είναι δ', ξεκινώντας όμως απ το μέσο του, λέγετο, καταλήγει στην τετραφωνία, πλ. δ', και έτσι αποδεικνύει ότι το κομμάτι καθόλη την εξέλιξη παραμένοντας στον ίδιο ήχο άλλαξε ουσιαστικά αυτά τα 3 ονόματα, δείχνοντας έτσι τα κοινά γνωρίσματα των ήχων.

Φτάνοντας στον Γεώργιο Κωνσταντίνου, βρίσκουμε μια αναλυτική αιτιολόγηση για τη δημιουργία των μέσων ήχων. Οι μέσοι ήχοι σύμφωνα με τον Κωνσταντίνου λοιπόν οφείλουν τη δημιουργία τους στο συνηθισμένο χαρακτηριστικό των κυρίων ήχων να τελειώνουν τη μουσική σύνθεσή τους δύο φωνές κάτω απ' τη βάση τους, να μεσάζει όπως λέμε, δημιουργώντας έτσι ένα παρακλάδι του κυρίου ήχου, το οποίο όμως διατηρεί και γνωρίσματα του κυρίου ήχου.

Για να αναφέρουμε μερικά ακόμα χαρακτηριστικά παραδείγματα κομματιών που ανήκουν σε μέσους ήχους, έχουμε το παράδειγμα του «Τον Τάφον Σου Σωτήρ», που ανήκει στον μέσο του πρώτου

ήχου και, αντίθετα με τη συνήθη συμπεριφορά του α΄ ήχου που είναι μαλακός διατονικός, το παραπάνω κομμάτι μεταχειρίζεται μαλακό χρωματικό τετράχορδο, όπως μπορεί να παρατηρηθεί και σε άλλες νεότερες παπαδικές συνθέσεις.

Καθίσματα εἰς τὸν ὄρθρον
μετὰ τὴν ἀ. ψιχολογίαν · ἦχος. γ

 Τον τα φων σε σωτηρσρα τι ω ται τη ρην τες νε κροι

 τη α σρα πη τε ο φθεν τος αγ γε λα ε γε

 νον το κη ρυ υτ τον τος γυ ναι ξι την α να α

 σα σιν σε δο ξα α ξο μεν τον της φθο ρας κα θαι

 ρε την σοι προσπε ι πτω μεν τω α να σαν τι εκ τα

 φα και με νω θε ω η μων

Άλλα παραδείγματα αποτελούν το εξαποστειλάριο «Τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν» του Πέτρου που εἶναι στον μέσο του β΄ ήχου, ὅλα σχεδόν τα στιχηρά εκ του Πα που ανήκουν στον μέσο του γ΄ ήχου.

Τέλος, χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν και «Το φαιδρόν της Αναστάσεως κήρυγμα» και το «Ανοίξω το στόμα μου» που βρίσκονται στον μέσο του δ΄ ήχου, στον λέγετο (χρωματικό).

Για λόγους καλύτερης εποπτικής αντίληψης, παραθέτουμε παρακάτω ένα διάγραμμα το οποίο παριστάνει τη μελωδική πορεία των κομματιών του ίδιου ήχου, αλλά σε διαφορετικό παρακλάδι.

Τα κομμάτια που χρησιμοποιήθηκαν ανήκουν στον δ΄ ήχο και είναι τα εξής:

«Δούλοι Κύριον» Ιωάννου Πρωτοψάλτου για τον κύριο στην Παπαδική,

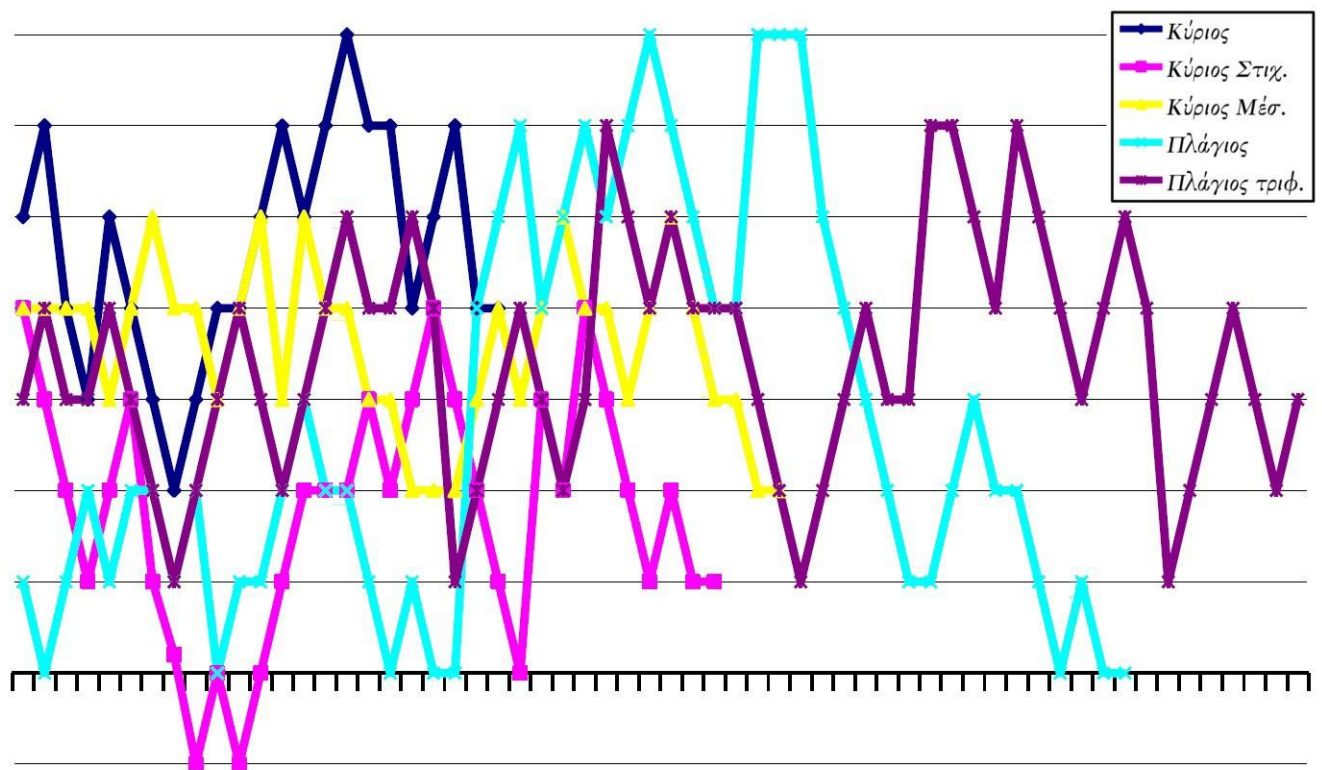
«Δεύτε ανυμνήσωμεν» του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα για τον κύριο Αντίφωνο στο Στιχηράριο,

Το απολυτικό «Το απαιώνος απόκρυφον» για τον κύριο στο ειρμολόγιο,

«Πάσα πνοή» για τον πλάγιο στην Παπαδική και το Στιχηράριο, και,

το αναστάσιμο απολυτικό «Εξ΄ ύψους κατήλθες» για τον πλάγιο στο ειρμολόγιο.

Όπως είναι εμφανές, ο μέσος όντως δικαιολογεί όσα είπαμε παραπάνω, καθώς φαίνεται με το κίτρινο χρώμα ότι κινείται ακριβώς στη μέση μεταξύ του κυρίου και του πλαγίου του.

Έτσι, τελειώνοντας με αυτό το ενδεικτικό σχήμα, ολοκληρώνεται η ιστορική αναδρομή μας στις αναφορές που γίνονται στα θεωρητικά για τους μέσους ήχους.